

การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาสำหรับมหาชน

การศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นการฝึกอบรมทางกาย วาจา จิต และ ปัญญา ทั้งนี้เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ส่วนจะเป็นความพ้นทุกข์ระดับใดนั้น สุดแต่ระดับของการฝึกอบรมนั้น ๆ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการศึกษาที่ ผู้ศึกษามั่นหมายไว้ จากบทที่ 4 จะเห็นว่า ที่แท้แล้วพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ แห่งการดำเนินชีวิตนั่นเอง ระบบการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นพัฒนาขึ้นมาจาก มรรคมืองค์ 8 ซึ่งเป็นหนึ่งในอริยสัจ ซึ่งถือว่าเป็นความจริงอันประเสริฐใน พระพุทธศาสนา ทั้งนี้มรรคมืองค์ 8 เป็นการอธิบายตามมิติต่าง ๆ ของธรรมชาติรู้ ฝายกุศลของมนุษย์นั่นเอง อย่างไรก็ตามข้ออภิปรายและข้อสรุปในบทที่ 4 นั้น เป็นการกล่าวถึงการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาที่ค่อนข้างจะเน้นไปที่ผู้บวชใน พระพุทธศาสนาตามหลักฐานที่มีอยู่มากในพระไตรปิฎก แต่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ธรรมสำหรับผู้ที่ไม่ใช่ผู้บวชในพระพุทธศาสนาไว้ด้วย ได้แก่ บุคคลในวาระต่าง ๆ ในครั้งพุทธกาล เช่น เจ้านาย (ชัตติยะ) พรหมณ์ คหบดี ในบทนี้จะกล่าวถึง การศึกษาสำหรับบุคคลเหล่านี้ เชื่อมโยงกับการศึกษาในสังคมของผู้บวช เพื่อให้ เห็นภาพรวมที่กว้างขวางขึ้นของการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา

การศึกษาสำหรับฆราวาส

เป้าหมายและ/หรือผลของการศึกษา

ในที่นี้จะพิจารณาหัวข้อนี้ในแง่ระดับของเป้าหมายและ/หรือผลของ การศึกษา ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 ว่าเป้าหมายและ/หรือผลของการศึกษา ได้แก่ ประโยชน์อันพึงมีพึงได้ 3 ระดับ คือ

1. ประโยชน์ในปัจจุบัน
2. ประโยชน์ภายนอก และ
3. ประโยชน์อย่างยิ่ง

สำหรับผู้บวชในพระพุทธศาสนาย่อมต้องการได้รับผลหรือบรรลุเป้าหมาย ที่เป็นความพ้นทุกข์สิ้นเชิง อันได้แก่ ประโยชน์อย่างยิ่งที่บุคคลจะพึงได้รับจาก พระพุทธศาสนา แต่สำหรับบุคคลทั่วไปให้ความสนใจประโยชน์ปัจจุบันและ

ประโยชน์ภายนอกมากกว่า ดังจะเห็นได้จากกรณีต่อไปนี้

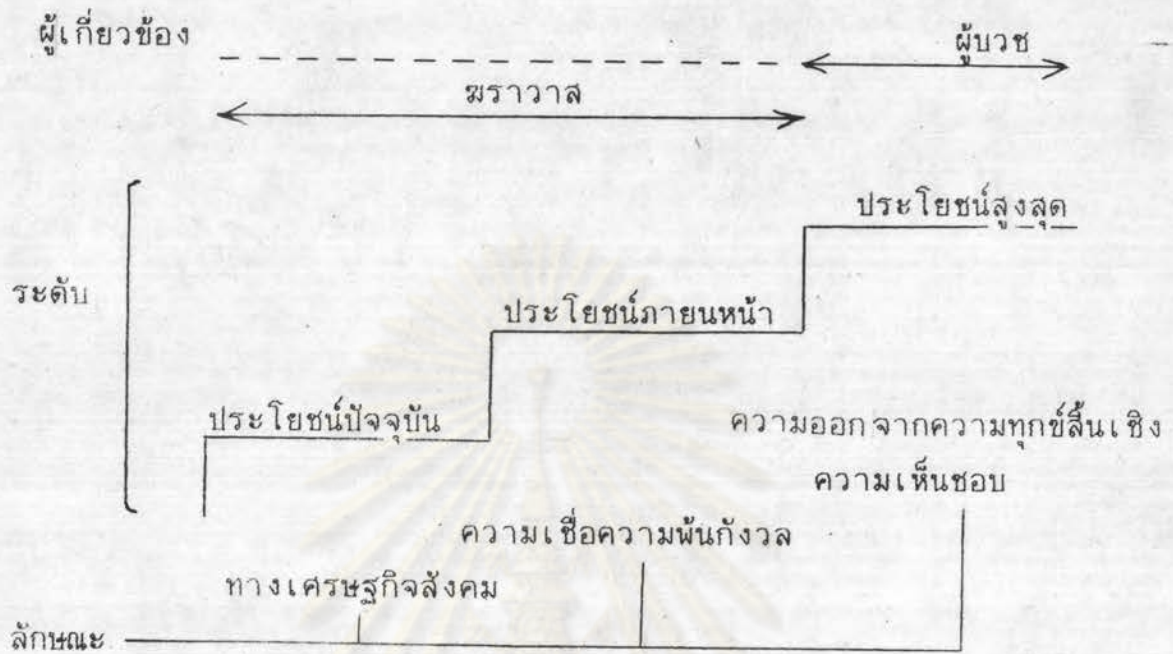
ในช่วงที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกฬิษยานั้น โกฬิษยบุตรชื่อทิมชาณู เข้าเฝ้าพระองค์และกล่าวทูลว่า ข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ยังบริโภคคามอยู่ครองเรือน นอนเบียดบุตร ยังทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยังหวังดีเงินและทองอยู่ ขอพระองค์โปรดแสดงธรรมที่เหมาะสมแก่ข้าพระองค์ อันพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขในภายหน้าเถิด (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 222)

เป็นอันว่ามราวาสก็ยังคงอยากดำรงชีวิตอย่างมีความสุขแบบมราวาส คืออยากได้เงินทอง ครองเรือนอยู่เช่นนั้น ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ให้หลักการว่า ให้เลี้ยงชีพด้วยความหมั่นถึงพร้อมด้วยการรักษา (ทรัพย์) มีกัลยาณมิตร จัดแจง ทรัพย์ได้พอเหมาะ หลีกเลี้ยงอบายมุข เป็นต้น นี่เป็นเรื่องในโลกยังข้องแวะกับความจริงอย่างสมมติ ยังเชื่อเรื่องโลกนี้โลกหน้า ประโยชน์สุขที่บุคคลกลุ่มนี้ต้องการก็คือ การดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในโลกทั้งสอง และมีความสนใจกังวลในเรื่องเช่นนั้น ดังข้อทูลถามของพราหมณ์และคฤหบดีชาวสาละต่อพระพุทธเจ้าว่า

อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้มนุษย์ที่ตายแล้วเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาตและเนรก หรือสุคติโลกสวรรค์ ซึ่งพระองค์ทรงตอบว่าเป็นเพราะมนุษย์เหล่านั้นประกอบเหตุ คือ อกุศลกรรมบถ และกุศลกรรมบถ ตามลำดับ (กรมการศาสนา 2525 : 12 : 364-370) นอกจากนี้พระองค์ยังได้อธิบายเรื่องนี้แกภิกษุว่า บุคคลให้ทานต่าง ๆ นั้น เพราะหวังความสุขในภพหน้า เช่น ต้องการเป็นกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล เทวดา และพรหมณ์ ทางเหล่านี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นทางที่เลว ไม่เจริญยิ่งขึ้น *แต่ข้อนั้นเรากล่าวว่าเป็นของผู้มีศีล ไม่ใช่ผู้ทุศีล* (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 186-187) และทรงกล่าวกับภิกษุว่าญาณทัสสนะ (ความรู้ ความเห็น) ตามความเป็นจริงในอริยสัจของพระองค์นั้นบริสุทธิ์ จึงปฏิญาณตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้อนัตตสัมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก (กรมการศาสนา 2525 : 25 : 420) นั่นก็คือพระพุทธเจ้ามิได้ทรงให้ค่าแก่การดำเนินชีวิตเช่นนั้น แต่ก็ไม่ขาดความเชื่อเหล่านั้นและทรงรับว่าเป็นกุศลกรรมระดับ *ศีล* การไม่ให้ค่าเช่นนั้น

ปรากฏในการแสดงอนุบุพนิภิตาของพระองค์ที่แสดงต่างกรรมต่างวาระ เช่น แสดงแก่พราหมณ์ (กรมการศาสนา 2525 : 13 : 411-412) คฤหบดี (กรมการศาสนา 2525 : 4 : 24-31) ใจความของอนุบุพนิภิตาก็คือ เรื่องของท่าน ศील สวรรค์ (ซึ่งเป็นส่วนดีของกาม) โทษของกามและอนิสงส์ของการออกจากกาม (เนกขัมมะ) จากนั้นก็ทรงแสดงอริยสัง 4 อย่างไว้ก็ตาม ผู้ที่ฟังอนุบุพนิภิตาและอริยสังแล้วบรรลุนิพพานต่างระดับกันขึ้นอยู่กับความพร้อมที่มีอยู่เต็ม เช่น ยสกุลบบุตรได้ฟังแล้วขอบวช บิดาของยสกุลบบุตรปฏิญาณตนเป็นอุบาสก อุบาสีคฤหบดีประกาศตนเป็นอุบาสกและห้ามนักบวชนอกพระพุทธศาสนา เข้าบ้าน เป็นต้น (กรมการศาสนา 2525 : 13 : 55-60) นี้แสดงว่าสำหรับพระพุทธศาสนาแล้ว ผลของการออกจากกามเป็นสิ่งพึงประสงค์ เป็นผลอันพึงได้ที่มีคุณค่าสูงสุดในบรรดาประโยชน์ทั้งหมดที่มนุษย์จะพึงได้รับ แต่ข้ออภิปรายข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการมีชีวิตอย่างพร้อมด้วยโภคทรัพย์อย่างกษัตริย์-มหาศาล พราหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาล เทวดาประเภทต่าง ๆ ตลอดจนพราหมณ์ (ซึ่งอายุยืน) เป็นเป้าหมายอันเป็นที่กังวลสนใจของหมู่ชนในยุคนั้น ซึ่งพระพุทธศาสนาก็มีคำตอบสำหรับผู้สนใจในระดับนี้

จึงอาจกล่าวในที่นี้ว่า ถ้าแบ่งเป้าหมายของการศึกษาเป็น 3 ระดับ ดังข้างต้นแล้ว เป้าหมายสูงสุดอันเป็นความพ้นทุกข์สิ้นเชิงนั้น เป็นเป้าหมายในหมู่ผู้บวชในพระพุทธศาสนา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป้าหมายสูงสุดนี้เป็นเป้าหมายในสังคมาศรมคตินิพพานในพระพุทธศาสนา และถ้าพิจารณาว่า ผู้บวชในพระพุทธศาสนานั้น ละทิ้งการดำเนินชีวิตมาสู่ชุมชนใหม่ก็เพื่อให้ได้ใช้ชีวิตทางการศึกษาให้สมบูรณ์ก็อาจกล่าวได้ว่าเป้าหมายสูงสุดนี้เป็นเป้าหมายในสังคมาศรมคตินิพพานในพระพุทธศาสนาด้วย จากข้ออภิปรายในบทที่ 4 และบทนี้ อาจแสดงลักษณะและระดับเป้าหมายและ/หรือผลการศึกษาในสังคมาศรมคตินิพพานในพระพุทธศาสนา ดังนี้

แผนภูมิ 24 ลักษณะระดับและผู้เกี่ยวข้องกับเป้าหมายและ/หรือผลการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา

สำหรับการแบ่งเป้าหมายและ/หรือผลการศึกษาแบบอื่น ๆ ดังที่แบ่งแล้วในบทที่ 4 นั้น เป็นไปทำนองเดียวกันทั้งผู้บวชและฆราวาสจึงจะไม่กล่าวถึงอีกในที่นี้ เมื่อเป้าหมายและ/หรือผลการศึกษาต่างระดับ สิ่งที่น่าจะพิจารณาก็คือ กิจกรรมทางการศึกษาสำหรับฆราวาสนั้นมีลักษณะอย่างไร แตกต่างหรือเหมือนกับกิจกรรมทางการศึกษาสำหรับผู้บวชในกรณีใดบ้าง

กิจกรรมทางการศึกษา

ดังได้ทราบแล้วในบทที่ 3-4 ว่า ความจริงอันมนุษย์พึงเข้าถึง คือ อริยสัจ 4 ความจริงนี้อธิบายในหลายลักษณะด้วยกัน คือ ไตรลักษณ์ กามและโทษของกาม ตลอดจนปัจจุสมุปบาท มรรควิธีสู่ความจริงก็คือมรรคมีองค์ 8 และเมื่อจัดลำดับแห่งการปฏิบัติก็จะเป็นดังไตรสิกขา และไตรสิกขาก็คือ การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนา นั่นเอง ในภาพเช่นนี้ ไตรสิกขาน่าจะเป็นหลักการทางการศึกษา โดยเป็นหลักการที่แสดงว่า ถ้าต้องการบรรลุเป้าหมายและ/หรือ

ผลอันพึงได้รับในพระพุทธศาสนาแล้ว ต้องปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปตามลำดับ การศึกษาเช่นนี้ใช้ได้ดีในหมู่สงฆ์ ซึ่งรักษาศีลยิ่งขึ้นไปตามลำดับ สำรวมอินทรีย์ ประมาณในการบริโภค ประกอบความเพียรเครื่องตั้งจนถึงระดับฌาน 4 ในขณะที่เดียวกันก็พัฒนาระบบความเชื่อและปัญญาอย่างล้น ประสพธรรม 7 จนบรรลุวิชาในที่สุด แต่สำหรับฆราวาสซึ่งยังไม่สนใจบรรลุวิชาอันทำให้พ้นทุกข์สิ้นเชิงดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้ ก็น่าจะพิจารณาไตรสิกขาใหม่อีกครั้ง

คำถามที่หมู่ชนในครั้งพุทธกาลสนใจแสวงหาคำตอบก็คือ อะไรเป็นบุญที่ให้ประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า บางลัทธิอ้างว่าการบูชาญวน์ว่าเป็นบุญ บางลัทธิอ้างการบำเพ็ญตนว่าเป็นบุญ แต่พระพุทธศาสนากล่าวถึงการกระทำที่เป็นบุญว่าได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และการภาวนา ดังคำกล่าวที่ว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยทาน บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล และบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยภาวนา (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 187-189) และยังแจกแจงอัตรารของการปฏิบัติ ตลอดจนผลของการปฏิบัติไว้ดังนี้

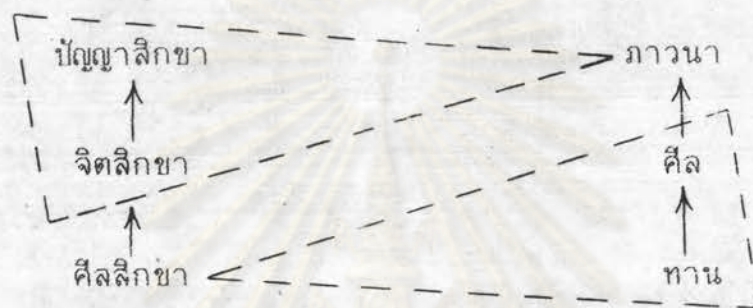
1. ผู้ที่ให้ทานและรักษาศีลนิดหน่อย ไม่ภาวนาเลย เมื่อตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้มีส่วนช่วยในมนุษย์
2. ผู้ที่ให้ทานและรักษาศีลพอประมาณ ไม่ภาวนาเลย เมื่อตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นผู้มีส่วนดีในมนุษย์
3. ผู้ที่ให้ทานและรักษาศีลมีประมาณยิ่ง ไม่ภาวนาเลย เมื่อตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราช... เทวดาชั้นปรนิมมิตตวสวัตติ ซึ่งมีสมบัติทิพย์ 10 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ อธิปไตย รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ

ส่วน ภาวนา นั้นได้แก่ สมถะ และวิปัสสนา ผลของสมถะซึ่งเป็นการอบรมจิต คือ ละนิวรณ์ได้ และผลของวิปัสสนาซึ่งเป็นการอบรมปัญญาก็คือ ละอวิชชาได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา เป็นธรรมที่เป็นในส่วนตัวแห่งวิชา (กรมการศาสนา 2525 : 20 : 57) ภาพของท่าน ศีล และภาวนาเช่นนี้ เป็นการย้ำว่าคนทั่วไปสนใจการปฏิบัติอย่างภาวนาน้อย นั่นก็คือ สนใจเป้าหมายและ/หรือผลการศึกษาอบรมจิตและปัญญาน้อย การให้ทานนั้นจัดเป็นศีล (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 186-187) นั่นก็คือ สำหรับฆราวาสแล้ว พระพุทธศาสนาระบายศีล

ออกเป็นทานและศีล ในขณะที่รวบรวมสมาธิและปัญญาเข้าเป็นภาวนา ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นกลวิธีการแสดงธรรมให้เหมาะสมแก่ความพร้อมและความสนใจของผู้ฟังธรรม การเทียบเคียงการศึกษาของฆราวาสและผู้บวชในพระพุทธศาสนา เป็นดังนี้

การศึกษาของผู้บวช

การศึกษาของฆราวาส

แผนภูมิ 25 เทียบเคียงการศึกษาของผู้บวชและฆราวาส

เป็นอันว่าการศึกษาสำหรับฆราวาสชาวพุทธก็คือ ไตรสิกขา นั่นเอง เพียงแต่ขยายชั้นรายละเอียดขึ้นศีลให้มากขึ้น กิจกรรมการศึกษาสำหรับฆราวาสชาวพุทธก็น่าจะเป็นไปเช่นเดียวกับกิจกรรมของผู้บวช นั่นเอง ซึ่งก็มีฆราวาสปฏิบัติจนได้รับการยกย่อง เช่น หัตถอุบาลสก ชาวเมืองอาฬวี ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย มีศีล มีหิริ มีโอตตปโย เป็นพหูสูต มีจาคะ และมีปัญญา (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 166)

1. กิจกรรมที่จัดว่าเป็น ทาน นั้น ปรากฏในพุทธธรรมสำหรับฆราวาสหลายที่ เช่น ในสังคหวัตถุ อันเป็นหลักการเพื่อประโยชน์สุขในการดำรงชีวิตในสังคม (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 167-168 ; 11 : 120) ในธรรมเพื่อประโยชน์ภายนอก (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 224-225) พระพุทธศาสนาให้หลักในการให้ทานไว้ ดังนี้

1.1 อากาการที่เป็น ทาน คือ การให้ การสละออก (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 227)

1.2 สิ่งที่ให้จะเป็นอะไรก็ได้ เช่น ข้าว น้ำ ผ้า พาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่ปัก และเครื่องประทีป

(กรมการศาสนา 2525 : 23 : 186)

1.3 โอกาสที่ให้ท่าน คือ ก) ให้แก่ผู้ที่มาสู่ถิ่นของตน ข) ให้แก่ผู้ที่เตรียมจะไป ค) ให้ในสมัยข้าว ว่าจะหมายถึงเครื่องอุปโภคบริโภค) แพง ง) ให้แก่ผู้มีศีล (กรมการศาสนา 2525 : 22 : 36)

1.4 ผลแห่งท่าน คือ ก) เป็นที่รักที่ขอบใจของชนหมู่มาก ข) เป็นที่คบหาของสัปบุรุษ (ผู้สงบ ผู้สำรวจอินทรีย์ ประกอบพรหมจรรย์) ค) มีกตติศัพทอันงามขจรทั่วไป ง) ไม่ห่างเหินจกกรรมของคฤหัสถ์ และ จ) เมื่อตายแล้วยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ (กรมการศาสนา 2525 : 35)

1.5 ลักษณะของท่านที่ดี มี 8 ประการ (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 189) คือ

- ให้ของสะอาด
- ให้ของประณีต
- ให้ตามกาล
- ให้ของสมควร
- เลือกให้
- ให้เนื่องนิตย์
- เมื่อให้ (มี) จิตใจผ่องใส
- ให้แล้วดีใจ

2. ศิล ที่เป็นกิจกรรมการศึกษาสำหรับฆราวาสนั้น น่าจะหมายถึง ลิกขาบท 5 และ ลิกขาบท 8 ลิกขาบท 5 นั้น ได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 ในฐานะ ลิกขาบทพื้นฐานก่อนที่จะถึงลิกขาบทในพระปาติโมกข์ ในที่นี้จึงจะกล่าวถึงลิกขาบท 8 ในฐานะอธิศีลสิกขาของลิกขาบท 5 ลิกขาบท 8 นี้ เป็นลิกขาบทสำหรับฆราวาสด้วย ลิกขาบท 8 มีใจความตั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสกับนางวิสาขาว่า

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ตระหนักชัดว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย...

1. ละปาณาติบาต งตเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา มีความสะอาดใจ เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์แก่กุลสรวรพสัตว์อยู่ตลอดชีวิต ในวันนี้เราจะทำเช่นนี้ตามท่านตลอดคืนและวัน เป็นอุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ 1

2. ละอกินนาทาน งตเว้นจากอกินนาทาน ถือเอาแต่สิ่งของที่เขา

ให้ หวังแต่สิ่งของที่เขาให้ มีตนไม่เป็นขโมย สะอาดอยู่ตลอดชีวิต ในวันนี้
เราก็จะทำเช่นนี้ตามท่านตลอดคืนและวัน เป็นอุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ 2

3. ละอพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้น
จากเมถุน อันเป็นธรรมของชาวบ้านตลอดชีวิต ในวันนี้เราก็จะทำเช่นนี้ตามท่าน
ตลอดคืนและวัน เป็นอุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ 3

4. งดเว้นจากมุสาวาท พูดแต่คำสัตย์ ส่งเสริมคำจริง มั่นคง
ควรเชื่อถือได้ ไม่กล่าวให้คลาดจากความจริงแก่โลกตลอดชีวิต ในวันนี้เราก็จะ
ทำเช่นนี้ตามท่านตลอดคืนและวัน เป็นอุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ 4

5. งดเว้นการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาทตลอดชีวิตในวันนี้ เราก็จะทำเช่นนี้ตามท่านตลอดคืนและวัน เป็นอุโบสถ
ประกอบด้วยองค์ที่ 5

6. งดบริโภคอาหารในเวลาวิกาล บริโภคอาหารครั้งเดียวอยู่
ตลอดชีวิต ในวันนี้เราก็จะทำเช่นนี้ตามท่านตลอดคืนและวัน เป็นอุโบสถประกอบ
ด้วยองค์ที่ 6

7. งดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง การประโคม การเล่นอันเป็น
ข้าศึก และการตัดทรงประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้อัน
เป็นฐานแห่งการแต่งตัวตลอดชีวิต ในวันนี้เราก็จะทำเช่นนี้ตามท่านตลอดคืนและ
วัน เป็นอุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ 7

8. งดเว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ สำเร็จการนั่ง
การนอนต่ำ คือ บนเตียงหรือเครื่องลาดด้วยหญ้าตลอดชีวิต ในวันนี้เราก็จะทำ
เช่นนี้ตามท่านตลอดคืนและวัน เป็นอุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ 8

(กรมการศาสนา 2525 : 23 : 200-202)

ที่เรียกสิกขาบท 8 ว่า อุโบสถ ก็เพราะสิกขาบททั้ง 8 นี้ เปรียบ
ได้กับเครื่องรักษาหรือที่พักของผู้ปฏิบัติ ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งในเรื่องนี้คือ
การรักษาอุโบสถนี้ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามอย่างพระอรหันต์ แสดง
ให้เห็นการเชื่อมต่อกันระหว่างการศึกษาราวาสกับการศึกษาอย่างนักบวช
อย่างไรก็ตาม พระองค์ยังแสดงผลของอุโบสถที่ยังเนื่องด้วยโลกอยู่ คือ ทรง
แสดงว่า อุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 ประการ นี้ บุคคลเข้าอยู่แล้วมีผลมาก
โดยเข้าถึงสมบัติอันเป็นทิพย์ (เกิดเป็นเทพยดาชั้นต่าง ๆ ตามกำลังของศีล)

ในเรื่องการเลี้ยงชีพนั้น นอกจากจะชักชวนให้ชาววาสดเว้นอกินนา-
ทาน และประกอบสัมมาอาชีพแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงกล่าวว่อาบาสกไม่ควร
การค้าขาย 5 ประการ (กรมการศาสนา 2525 : 22 : 186) ต่อไปนี้

1. การค้าขายคาสตรา
2. การค้าขายสัตว์ (หมายรวมถึงมนุษย์ด้วย)
3. การค้าขายเนื้อสัตว์
4. การค้าขายน้ำเมา
5. การค้าขายยาพิษ

สำหรับผลของการรักษาศีลนั้น พระองค์แสดงธรรมแก่นาถบิดทิก-
คฤหบดีและบริวารว่า คฤหบดีผู้หนึ่งห่มผ้าขาว มีภาระงานสำรวมดีในสิกขาบท 5
ประการ และมีศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างแน่นแฟ้น ก็พยากรณ์ตัวเองได้เลยว่า
เป็นผู้มีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปเรตวิสัย อบาย ทุกคติ วินิบาต
สิ้นแล้ว เป็นพระโสดาบันอันมีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้
เป็นเบื้องหน้า (กรมการศาสนา 2525 : 22 : 189) กล่าวง่าย ๆ ก็คือ
ผู้รักษาศีลบริบูรณ์และถึงพร้อมด้วยศรัทธา ย่อมได้รับผล 2 ประการ คือ

1. ไม่เข้าสู่ภพที่ต่ำกว่าความเป็นมนุษย์
2. จะบรรลุโสดาบันและพ้นทุกข์สิ้นเชิงในที่สุด ข้อนี้แสดงให้เห็น
เห็นว่า ศีล เป็นพื้นฐานแก่กิจกรรมการศึกษาอื่น ๆ คือ จิตศึกษา และปัญญาศึกษา

กิจกรรมที่เป็นการภาวนานั้น ไม่เห็นเด่นชัดนักในการศึกษาสำหรับ
ฆราวาส แต่ถึงอย่างไรการอบรมจิตและปัญญายังต้องมีอยู่ ดังพระพุทธเจ้าทรง
แสดงธรรม 4 ประการ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในภายหน้า ว่ามี

1. มีศรัทธา คือ เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
2. มีศีล คือ รักษาศีล 5
3. บริจาคทาน คือ มีจิตปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการ
สละ และให้ทาน
4. มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับ

เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

(กรมการศาสนา 2525 : 23 : 224-225)

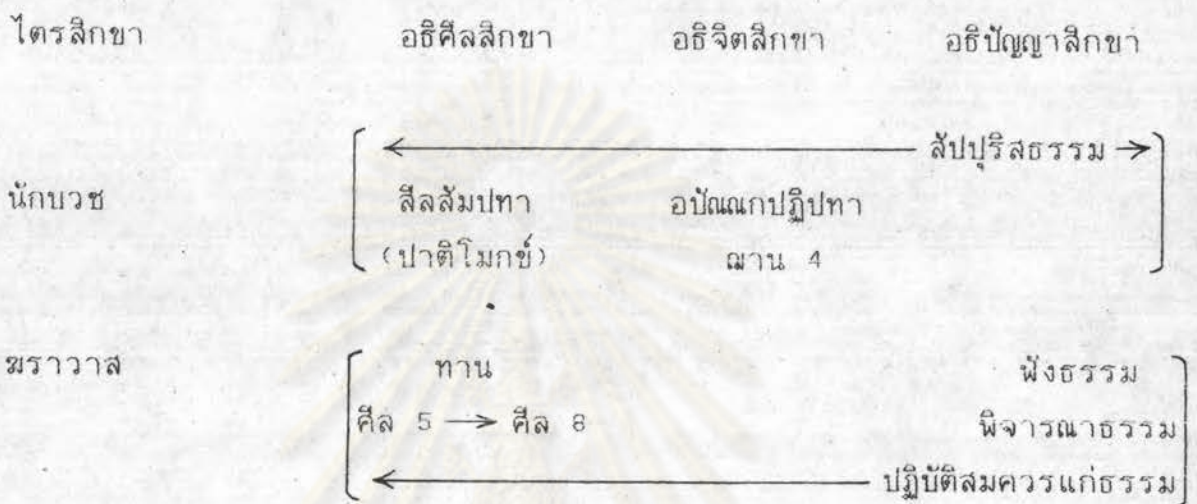
กิจกรรมทางปัญญาของฆราวาสชาวพุทธคงจะมีลักษณะ ดังคุณสมบัติ
ของอุบาสกเหล่านี้

1. ถึงพร้อมด้วยศรัทธาและชกชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
2. ถึงพร้อมด้วยศีล และชกชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล
3. ถึงพร้อมด้วยจาคะ และชกชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยจาคะ
4. ใคร่เพื่อเห็นภิกษุ และชกชวนผู้อื่นในการเห็นภิกษุ
5. ใคร่เพื่อฟังสังฆธรรม และชกชวนผู้อื่นในการฟังสังฆธรรม
6. ทรงจำธรรมที่ตนเองฟังแล้ว และชกชวนผู้อื่นในการ
ทรงจำธรรม
7. พิจารณาอรรถแห่งธรรมที่ตนฟังแล้ว และชกชวนผู้อื่นในการ
พิจารณาอรรถแห่งธรรม
8. รู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรมแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
และชกชวนผู้อื่นในการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

ศรัทธานั้นเป็นที่ตั้งของท่าน ศีล และกิจกรรมทางปัญญา เมื่อมีศรัทธา ก็ทำให้จิตน้อมสู่การศึกษาอื่น ๆ ในที่นี้คือ น้อมใจไปเพื่อฟังธรรม ทรงจำธรรม ที่ได้ฟังแล้ว พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมนั้นจนรู้ทั่วในเนื้อความแห่งธรรมนั้น จากนั้นก็ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม กิจกรรมทางปัญญาข้อท้ายนี้หมายถึงโดยสรุป ก็คือ รู้ทั่วแล้วว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ สมุทัยควรละ นิโรธควรทำให้แจ้ง มรรคควรทำให้มี และรู้ด้วยว่าทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคมีลักษณะเช่นไร ตามที่ได้ฟังและพิจารณาแล้ว ก็ปฏิบัติ คือ ทำการกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำนิโรธ ให้แจ้ง และเจริญมรรคมีองค์ 8 ซึ่งก็เป็นการศึกษาทั้งศีล สมาธิ และปัญญาเช่นเดียวกับผู้บวชนั่นเอง

โดยสรุปก็คือ กิจกรรมการศึกษาสำหรับฆราวาสชาวพุทธก็คือ การให้ท่านซึ่งเป็นการเรียนรู้ความไม่ตระหนี่ การรักษาศีลให้ยิ่งขึ้นไปจากไม่มีศีลเป็นรักษาศีล 5 จากมีศีล 5 เป็นรักษากุโบสถ ทั้งนี้ อาศัยการปรารภของปฏิบัติของพระอรหันต์ซึ่งถือว่าบรรลุเป้าหมายสูงสุด และ/หรือได้รับประโยชน์สูงสุดแล้ว

ในพระพุทธศาสนา นอกจากให้ทาน รักษาศีลแล้ว ยังมีการเข้าไปหาภิกษุ ฟังธรรม ทรงจำธรรม พิจารณาเพื่อความเจริญทั่วถึงธรรมและปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมด้วย (กรมการศาสนา 2525 : 29 : 477) เปรียบเทียบกิจกรรมการศึกษาสำหรับนักบวชและฆราวาสชาวพุทธได้ดังนี้

แผนภูมิ 26 เปรียบเทียบกิจกรรมการศึกษาสำหรับนักบวชและฆราวาส

ประเด็นอื่น ๆ ทางการศึกษาสำหรับฆราวาส

ฆราวาสนั้นเป็นผู้มีภาระมาก (กรมการศาสนา 2525 : 24 : 61 ; 23 : 21 ; 13 : 56 ; 13 : 400) และยังไม่มียุทธศาสตร์ที่จะวางภาระเหล่านั้นลงได้ ความสุขความทุกข์ของฆราวาสย่อมเนื่องด้วยสิ่งที่ตนติดข้องอยู่ ประโยชน์ที่ชนกลุ่มนี้สนใจจากพระพุทธศาสนาก็มักจะเป็นความสุขความเจริญที่เนื่องด้วยสิ่งที่ตนติดข้องอยู่ แม้การศึกษาก็เป็นไปเช่นนั้น การศึกษาเพื่อเป้าหมายอุดมคตินั้น เป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะเหนือความสนใจ แต่พระพุทธศาสนามีการศึกษาเป็นสายเดียว คือ มีจุดหมายปลายทางที่ความพ้นทุกข์สิ้นเชิง ไม่ใช่ความพ้นทุกข์ชั่วคราว หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ มีปัญญากำจัดอวิชชาได้ ไม่ใช่ปัญญาอย่างอื่น นั่นก็คือ ไม่ว่าจะฆราวาสหรือนักบวชย่อมต้องมีทิศทางแห่งการศึกษาเช่นนี้ ต้องศึกษา ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปตรงกัน ที่ต่างกันอยู่บ้างก็คือ กิจกรรมการศึกษาทั้งนี้ เป็นเพราะมีเป้าหมายต่างระดับกัน แต่ถ้าวิเคราะห์จริง ๆ แล้วก็คือ กิจกรรมอย่างเดียวกันนั่นเอง ส่วนที่ทำให้กิจกรรมทั้งสองกลุ่มต่างกันเห็นจะเป็น

เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนี้ ระยะเวลาหรือช่วงที่ทำกิจกรรมนั้น

สำหรับเงื่อนไขการศึกษา ความพร้อมที่จำเป็นต่อการศึกษา กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการประเมินผลการศึกษา ในผู้บวชและฆราวาสนั้น คงมีองค์ประกอบเหมือนกัน เพียงแต่ลดระดับลงมาเท่านั้น ในบทนี้จึงจะอภิปรายถึงระดับของปัญหาที่น่าจะเกิดขึ้นในกิจกรรมการศึกษาอย่างฆราวาสก่อน แล้วเชื่อมโยงการอภิปรายประเด็นอื่น ๆ เป็นภาพรวม

สิ่งที่ควรรู้ภายใต้บัญญัติ

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 3 ว่าข้อความรู้ที่มีคุณค่าในพระพุทธศาสนา ข้อความรู้อันเกี่ยวกับความจริงโดยนัยต่อไปนี้

1. ความรู้ชัดซึ่งขั้นที่ 5 ตามนัยแห่งอริยสัจ (กรมการศาสนา 2525 : 17 : 156-157)
2. ความรู้ชัดซึ่งขั้นที่ 5 ตามนัยแห่งไตรลักษณ์ (กรมการศาสนา 2525 : 17 : 165-166)
3. ความรู้ชัดซึ่งขั้นที่ 5 ตามนัยแห่งคุณและโทษของกาม (กรมการศาสนา 2525 : 17 : 167-168)

ความจริงเหล่านี้อาศัยการอบรมปัญญาขั้นสูง และเป็นความจริงที่ว่าด้วยโลกตามการรับรู้ (กรมการศาสนา 2525 : 18 : 97-99) โดยผู้เข้าถึงความจริงโดยนัยเหล่านี้เข้าใจการรับรู้ของมนุษย์ตลอดจนผลของการรับรู้ที่เป็นความทุกข์หรือพ้นทุกข์ (กรมการศาสนา 2525 : 16 : 27-29) อย่างประจักษ์แจ้งด้วยตัวเอง กล่าวคือ มีข้อความรู้ว่า สิ่งทั้งหลายที่บุคคลเรียกว่าโลกและยึดไว้ด้วยความเข้าใจเช่นนั้น แท้จริงเป็นกระแสแห่งเหตุปัจจัย ไม่ใช่ตัวตนให้ยึดเอา ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวแล้ว เหล่านี้คือ สิ่งที่ควรรู้ในพระพุทธศาสนา เป็นความจริงที่เป็นอริยสัจ ความรู้เหล่านี้เป็นปัญญาในมรรคในผล (กรมการศาสนา 2525 : 35 : 400)

แต่ยังมีชาวพุทธอีกจำพวกหนึ่งที่ไม่เข้าใจไม่เห็นตามความจริงนี้ แม้เคยได้ฟัง หรือแม้จะเคยเห็นปรากฏการณ์แห่งความจริงเช่นนั้น ทั้งนี้ เป็น

เพราะความพร้อม (อินทรีย์) ยังไม่พอ ในเมื่อความจริงคือ ฐานที่ตั้งของความคิดและการกระทำของมนุษย์ในโลก ในที่นี้ ย่อมมีความจริงอื่นที่ยอมรับกัน นอกเหนือจากความจริงนี้

เมื่อยังไม่ เข้าถึงความจริงอย่างอริยสัจ ด้วยยังยึดมั่นอยู่ในความมีตัวตน ความรู้ที่พระพุทธศาสนาให้คุณค่าก็คือ กัมมัชสาตญาณ (กรรมการศาสนา 2525 : 8 : 399) ได้แก่ ความรู้ ดังต่อไปนี้

1. ทานที่ให้แล้วมีผล การบูชาพระรัตนตรัยมีผล การบวช-สรงมีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วทั้งหลายมีอยู่ (จริง)
2. โลกนี้มีอยู่ โลกหน้ามีอยู่ มารดามีคุณ บิดามีคุณ มนุษย์ผู้ตายและเกิดมีอยู่ (จริง)
3. สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ รุ้ยิ่งเห็นจริงประจักษ์ซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ทั่วกัน มีอยู่ (จริงในโลกนี้)

โดยสรุปของความรู้นี้ก็คือ เรื่องของกรรมและผลของกรรม ทั้งนี้ ถ้าเชื่อว่ามีมนุษย์ผู้เกิดและตายมีอยู่จริงทั้งในโลกนี้และโลกหน้า กรรมดีกรรมชั่วอันตนกระทำแล้ว ย่อมมีผลแก่ผู้กระทำไม่ในโลกนี้ก็ เป็นโลกหน้า และถ้าเชื่อว่ามีนักบวชเพื่อปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเห็นแจ้งซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วย ก็นำมาซึ่งศรัทธาต่อคำสอนอื่น ๆ ของนักบวชนั้น อันจะนำไปสู่การศึกษาในลำดับยิ่งขึ้นไป ความรู้เช่นนี้สัมพันธ์กับศรัทธาหรือความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่กล่าวแล้วในบทที่ 3 และจัดเป็นสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาด้วย แต่เป็น (กุศล) ปัญญาที่เป็นสาลวະ (ประกอบด้วยอาสวະ เป็นโลกียะอยู่ภายใต้บัญญัติ) ในขณะที่ปัญญาเห็นความเกิดดับหรือเห็นอริยสัจ ก็จัดเป็นสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนา โดยเป็นปัญญาที่เป็นอนาสวະ (ไม่ประกอบด้วยอาสวະอยู่เหนือบัญญัติ) เรียกว่า อาสวักขยญาณ (กรรมการศาสนา 2525 : 9 : 77-78) กล่าวได้ว่า สิ่งที่ควรรู้หรือความรู้ที่พระพุทธศาสนาให้คุณค่ามี 2 ประเภท คือ

1. กัมมัชสาตญาณ เป็นปัญญาที่อยู่ภายใต้การให้ความหมายยังไม่พ้นไปจากอาสวະ
2. อาสวักขยญาณ เป็นปัญญาที่ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยความหมาย

ข้อความรู้ที่ได้จัดเป็นความจริงอันประเสริฐในพระพุทธศาสนา และพ้นแล้วจาก
อาสวะ

ข้อสังเกตประเด็นอื่น ๆ

โดยเหตุที่ความรู้ของฆราวาสยังประกอบด้วยความเชื่ออยู่มาก ประกอบ
กับยังอยู่ในสังคม มีการคบหาสมาคมมาก อีกทั้ง ไม่มีวินัยกำกับพฤติกรรมของ
สมาชิกในสังคม ในขณะที่การศึกษาของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับการมีเพื่อน/สิ่งแวดล้อม
ดี และการมีโยนิโสมนสิการ การสร้างเงื่อนไขการศึกษาเช่นนี้ก็คงเป็นเช่น
เดียวกับสังคมของผู้บวช ข้อแตกต่างออกไปก็คือ การเรียกร้องให้อุบาสก ชักชวน
ให้ผู้อื่นเป็นเช่นเดียวกับตน คือ ชักชวนให้ผู้อื่น มีศรัทธา มีศีล มีการสละ ใคร่ เพื่อ
เห็นภิกษุ ใคร่ เพื่อฟังธรรม ทรงจำธรรม พิจารณาอรรถแห่งธรรม รู้ทั่วถึงอรรถ
แห่งธรรมและปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 170-
171) การปฏิบัติเช่นนี้เป็นการสร้างเงื่อนไขภายนอกที่เอื้อต่อการศึกษาของ
เพื่อนร่วมสังคม ทำนองเดียวกับ ลิกขาบทในฐานะของวินัย (สงฆ์) นั่นเอง
นั่นก็คือ เงื่อนไขการศึกษาสำหรับฆราวาส น่าจะมีดังนี้

1. เงื่อนไขภายนอก จำแนกเป็นสิ่งแวดล้อมประเภทบุคคล
สิ่งแวดล้อมประเภทบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมประเภทสิ่งของและสถานที่ ดัง
กล่าวแล้วในบทที่ 4 ส่วนที่เน้นต่างกันระหว่างการศึกษของผู้บวชและฆราวาส
ก็เป็นไปตามสภาพการดำเนินชีวิตที่ต่างกันระหว่างสองกลุ่มนี้ คือ ผู้บวชนั้นเน้นวินัย
ในการสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการศึกษา แต่ฆราวาสนั้นเน้นการชักชวนกันในหมู่
มิตรสหาย

ข้อสังเกตประการหนึ่งในเรื่องนี้ก็คือ สำหรับฆราวาสแล้วจัดว่าผู้บวช
เป็นกัลยาณมิตรอันพึงเห็นได้ พระพุทธศาสนานับสนุนให้ฆราวาสไปหาและฟัง
ธรรมจากผู้บวชในโอกาสต่าง ๆ ที่พึงหาได้ แต่โอกาสในการศึกษาสำหรับฆราวาส
นั้นมีน้อยกว่าผู้บวชด้วยภารกิจที่รัดรีงประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็คือ การที่ไม่
ได้อยู่ในบรรยากาศการศึกษา เช่นกรณีที่อยู่บาสกชาวเมืองจำปาชักชวนกันไปฟัง
ธรรมจากพระพุทธเจ้าแต่ไม่ได้จังหวะ จนต้องไปหาพระสารีบุตรแสดงความต้อง-
การนี้ พระสารีบุตรนัดให้มาใหม่ในวันอุโบสถ ครั้นถึงวันนัดพวกนี้ก็ไปหาพระสารีบุตร

แล้วพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระสารีบุตรเป็นผู้กราบทูลถามข้อธรรม (ตามที่อุบาลกกลุ่มนี้สนใจ) จึงมีโอกาสดำฟังธรรมตามประสงค์ (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 54)

2. เจื่อนไขภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ ก็เป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในบทที่ 4 ทั้งโยนิโสมนสิการนี้ก็ขึ้นอยู่กับความพร้อมที่จำเป็นต่อการศึกษาด้วย คือการมีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา

ทำนองเดียวกับเจื่อนไขการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นผู้บวชหรือฆราวาสาย่อมเป็นเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุที่คนทั้งสองกลุ่มนี้เป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน ที่แตกต่างกันน่าจะเป็นตัวความรู้ที่เป็นผลของการศึกษาสำหรับผู้บวชซึ่งก้าวพ้นการเรียนรู้จากการให้ทานมาแล้วก็มีชีวิตการศึกษาที่เน้นศีล (ปาติโมกข์) สมาธิ (ฌาน 4) และปัญญา (วิปัสสนา) ส่วนฆราวาสยังฝึกหัดระดับศีลอยู่มากก็เน้นศีลและทานก็เกี่ยวข้องกันอารมณ์ภายนอกมากกว่า แต่ไม่ว่าจะอย่างไรกระบวนการเรียนรู้ก็ย่อมเริ่มต้นที่การคบสัปปุรุษและสิ้นสุดลงที่บรรลุมรรคผลเช่นเดียวกัน

จากข้ออ้างอิงในบทที่ 4 เกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางปัญญา 2 ชุด ดังต่อไปนี้

1. คบสัปปุรุษ → ฟังสังฆธรรม → มีศรัทธา → การทำให้
ในใจโดยแยกกาย → มีสติสัมปชัญญะ → สำรวมอินทรีย์ → สุจริต 3
สติปัฏฐาน → วิชชาและวิมุตติ (กรมการศาสนา 2525 : 24 : 105)

2. มีศรัทธา → เข้าไปหา (สัปปุรุษ) → เข้าไปนั่งใกล้
(สัปปุรุษ) → เจียโลตลง → ฟังธรรม → ทรงจำธรรม →
ใคร่ครวญเพื่อความแห่งธรรม → ฟัง → ฉันทะ → อุตสาหะ →
ปัญญา → ความเพียร → บรรลุมรรคผล (กรมการศาสนา 2525 : 13 :
456-458)

ถ้าเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นว่าการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางปัญญาสองชุดนี้ขยายบางช่วงของกระบวนการแตกต่างกัน คือ ชุดที่ 1 นั้นกล่าวถึงช่วงต้น ตั้งแต่คบสัปปุรุษ จนถึงมีศรัทธาไว้รวบรัดกว่าชุดที่ 2 ในขณะที่

แจกแจงลำดับสิ่งที่เกิดขึ้นทางสติปัญญา (และกิจกรรมการศึกษาที่สอดคล้องกันใน ช่วงตั้งแต่ มีศรัทธาจนถึงบรรลุวิชาและวิมุตติละเอียดยกกว่าชุดที่ 2 ซึ่งถ้าพิจารณา เทียบเคียงกับกิจกรรมการศึกษาของผู้บวชและฆราวาสก็จะเห็นว่ากระบวนการ เปลี่ยนแปลงทางปัญญาน่าจะเป็นการอธิบายสำหรับผู้ศึกษาที่ ชัมชั้นของนักบวช ในขณะที่ชุดที่ 2 นั้น น่าจะเป็นการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางปัญญา สำหรับผู้ศึกษาอย่างฆราวาสซึ่งถือว่าการดำเนินชีวิตเพื่อการศึกษาอย่างนักบวช เป็นเรื่องของการทำความเพียร แต่จะเพียรอย่างไรนั้นมีפקสนใจ ชุดที่ 2 นี้ จึงแสดงคร่าว ๆ ว่า ถ้าทำความเพียรกับบรรลุัจจะ ในขณะที่ปัญญา (อย่าง ชาวบ้าน) นั้น ก็ต้องได้มาจากความอุตสาหะ และปัญญาในที่นี้น่าจะหมายถึง ปัญญาจากการฟังและการไตร่ตรอง

สำหรับการประเมินผลการศึกษา นั้น ก็คงเป็นไปทำนองเดียวกับที่ กล่าวแล้วในบทที่ 4 คือ

1. มีทั้งประเมินโดยผู้ศึกษาเองและผู้อื่น
2. มีเกณฑ์แสดงว่าผู้ศึกษามีคุณสมบัติอะไรบ้าง

ผู้ประเมินนั้นถ้าเป็นผู้อื่นก็มักได้แก่ พระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธเจ้า ยกย่องหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีว่าเป็นผู้ประกอบด้วยควมมีศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ เป็นพหุสูต มีจาคะ มีปัญญา และมีความปรารณาน้อย (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 168) ส่วนเกณฑ์ในการประเมินนั้นอาศัยคุณสมบัติของอุบาสกเป็น หลัก แต่กระจายแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ไม่มีการจัดลำดับที่ชัดเจน ดังการจัดชั้น ของพระอริยะ คุณสมบัติของอุบาสกที่เป็นหลักก็คือ เช่น ความเป็นผู้ถวายทาน (จาคะ) ความเป็นธรรมกถิก (ปัญญา) ความเป็นผู้เลื่อมใสแน่นแฟ้น (ศรัทธา) เป็นต้น (กรมการศาสนา 2525 : 20 : 26-27)

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสตร์แห่งการดำเนินชีวิต โดยให้คำ อธิบายและวิธีการว่าทำอย่างไรจึงพ้นไปจากความทุกข์ แต่สำหรับฆราวาส แล้วสนใจการดำเนินชีวิตภายในขนบธรรมเนียมประเพณีด้วย พระพุทธศาสนา ก็มีหลักการที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตเช่นนี้ แม้จะไม่ใช้การศึกษาโดยตรง แต่ก็ สอดคล้องกับความต้องการของบุคคลต่าง ๆ อันจะยังประโยชน์สุขตามควรแก่

ฐานะของผู้ปฏิบัตินั้น นี้เป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา ในบทนี้จะกล่าวถึงพอเป็นข้อสังเกต แต่จะไม่กล่าวถึงในรายละเอียดเนื่องจากอยู่นอกเหนือวัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ ตัวอย่างของการแสดงธรรมเพื่อชีวิตอย่างฉะราวาส

1. แสดงข้อปฏิบัติสำหรับผู้ครองเรือนแก่สังคาลกคฤหบดีบุตร (กรมการศาสนา 2525 : 11 : 138-147) มีประเด็นดังนี้

1.1 การปฏิบัติต่อบุคคลแวดล้อมทั้ง 6 ประเภทอย่างเหมาะสม (การนอบน้อมทิศ 6 คือ สมณพราหมณ์ บิดามารดา ครูอาจารย์ มิตรสหาย บุตรภรรยา และคนรับใช้)

1.2 การใช้ประโยชน์จากโภค (ทรัพย์) อันหาได้ คือ ใช้จ่ายเลี้ยงตนและคนที่ควรเลี้ยง 1 ส่วน ใช้จ่ายลงทุน 2 ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น 1 ส่วน

1.3 ทางเสื่อมแห่งโภคที่ควรหลีกเลี่ยง (อบายมุข 6) คือ การดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท การเที่ยวกลางคืน การเที่ยวดู การละเล่น การเล่นการพนัน การคบมิตรชั่ว และความเกียจคร้าน

2. แสดงธรรมเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวแก่เจ้าลิจฉวี (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 17-18) มี

2.1 หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

2.2 พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจต่าง ๆ

2.3 ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ (ควร) บัญญัติ ไม่ถอนสิ่งที่ท่านบัญญัติไว้แล้ว ประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชาววัชชีครั้งโบราณ

2.4 ลักการะ เคารพ บูชา นับถือ เชื้อพัง ท่านวัชชีผู้ใหญ่ทั้งหลาย

2.5 ไม่บังคับปกครองหญิงในสกุล

2.6 ลักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจติยสถานของชาววัชชี ไม่ลบหลู่ปลักกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้ เคยทำแก่เจติยสถานเหล่านั้น

2.7 ถวายความอารักขา ความคุ้มครองป้องกันโดยชอบธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอย่างดี

3. แสดงธรรมสำหรับผู้ครองเรือนและอื่น ๆ แก่อาพวกยักัน (กรมการศาสนา 2525 : 15 : 258) ว่า บุคคล...

- เชื่อธรรมของพระอรหันต์ เพื่อบรรลุนิพพาน
- ฟังอยู่ด้วยดียอมได้ปัญญา
- เป็นผู้ไม่ประมาท มีวิจารณ์ ทำเหมาะ จะ ไม่ทอดธุระ
- เป็นผู้หมั่น ย่อมหาทรัพย์ได้
- ย่อมได้ชื่อเสียงเพราะความสัตย์
- ผู้ให้ยอมผูกมิตรไว้ได้
- ผู้อยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา มีธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ บุคคลนั้นละโลกนี้ไปแล้วยอม ไม่เศร้าโศก

สังคมาการศึกษา

ในครั้งพุทธกาลนั้นองค์ภรรยาของธรวาสชาวพุทธไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนเท่าไรนัก ด้วยเหตุที่พระพุทธานุญาตกำเนิดขึ้นท่ามกลางความเจริญสูงสุดทางภูมิปัญญามนุษย์ กล่าวคือ มีลัทธิมากมายที่เจริญร่วมสมัยกับพระพุทธานุญาตปรากฏว่าเมื่อคนพบกันและเห็นเป็นนักบวชก็จะทักว่า ท่านชอบธรรมของใคร ใครเป็นศาสนาของท่าน เป็นต้น (กรมการศาสนา 2525 : 4 : 13) พระพุทธานุญาตอยู่ร่วมสังคมาเดียวกันอยู่บ้างตามประสาผู้ที่มีความเชื่อตรงกัน มีคติในการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกัน แต่ในขณะเดียวกันก็อยู่ปนเปไปกับสาวกของลัทธิอื่น แวะเวียนไปหาสมณพราหมณ์ที่คุ้นเคยกันบ้าง อีกทั้งไม่ห้ามการที่สมณพราหมณ์ลัทธิต่าง ๆ ที่เข้าไปแสดงธรรมในหมู่บ้านของตนดังปรากฏว่าชนตระกูลกาลาม ชาวบ้านเกลสบุตรได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จถึงหมู่บ้านของตน และทูลถามว่ามีสมณพราหมณ์หลายพวกมายังหมู่บ้านนี้ แต่ละพวกก็ประกาศเฉพาะลัทธิของตน และเหยียบยาลัทธิของผู้อื่น พวกตนรู้สึกสงสัยว่าใครพูดจริง ใครพูดเท็จ (กรมการศาสนา 2525 : 20 : 179) นางวิสาขา มีคารมมาตาไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ายังที่ประทับในวันอุโบสถในโอกาสที่นางเข้าจำอุโบสถ (กรมการศาสนา 2525 : 20 : 195) เป็นต้น การดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกเหล่านี้มีทั้งส่วนที่เป็นการศึกษาและไม่ใช่ ดังได้อภิปรายแล้วข้างต้น ในขณะที่เดียวกันก็มีบุคคลอีกจำนวนหนึ่งที่มองเห็นว่าการดำเนินชีวิตอย่างธรวาสนั้น เป็นทางคับแคบหรือไม่เอื้อต่อเป้าหมายของชีวิตที่เป็นความพ้นทุกข์ จึงพากันละทิ้งชีวิตธรวาสเข้าสู่ชีวิตผู้บวช เป็นสังคมาเฉพาะขึ้นสังคมา

หนึ่ง กิจกรรมส่วนใหญ่ของสมาชิกในสังคมนี้เป็นกิจกรรมทางการศึกษา คือ

1. สมาทานสิกขาบทให้ถึงพร้อม
2. สำรวมอินทรีย์
3. ประมาณในการบริโภค
4. หมั่นประกอบความเพียรเครื่องต้น
5. เจริญสมถะจนถึงฌาน 4
6. เจริญวิปัสสนาจนบรรลุอาสวขยญาณ

กล่าวได้ว่าสังคมดังกล่าวนี้ เป็นสังคมอุดมคติ และเป็นสังคมการศึกษา สิ่งที่สมาชิกของสังคมนี้ต้องการมากกว่าชาวพุทธกลุ่มอื่นมี 2 ประการ คือ

1. อัตรากำลังศึกษา
 2. บรรยากาศทางวิชาการ
- สังคมเช่นนี้จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบที่แตกต่างไปจากสังคมอื่น

การจัดระเบียบสังคม

การจัดระเบียบสังคมของภิกษุและภิกษุณีในพระพุทธศาสนานั้นอาศัยวินัยเป็นหลัก โดยที่วินัยนั้นมีสาระเช่นเดียวกับสิกขาบท เพียงแต่มีบทลงโทษเพิ่มขึ้น วินัยเหล่านี้จำแนกได้ 10 หมวด คือ ว่าด้วย...

1. เพศตรงข้ามและกามคุณ
2. การประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย
3. ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์และลาภผล
4. ความประพฤติและข้อปฏิบัติทั่วไป
5. ความประพฤติทางวาจา
6. การรักษาเกียรติของสงฆ์
7. การรักษาความสามัคคี
8. ที่อยู่ อาหาร และเครื่องใช้
9. ระเบียบการลา
10. มารยาทเบ็ดเตล็ด (เสขียวัตร)

จะเห็นว่าหมวดที่ 1, 2, 3, 5 นี้ ค่อนข้างจะลงตัวกับเบญจศี คือ เพศตรงข้ามและกามคุณนั้น มี 9 ข้อ กระจายจากเบญจศีข้อ 3 การประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย มี 8 ข้อ กระจายจากเบญจศีข้อ 1 ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินและลาภผล มี 6 ข้อ กระจายจากเบญจศีข้อ 2 และความประพฤติทางวาจามี 4 ข้อ กระจายจากเบญจศีข้อ 4 ส่วนเบญจศีข้อ 5 นั้นกระจายออกเป็นวินัยหลายข้อในหลายหมวด ข้อที่ตรงกันคือ ห้ามภิกษุดื่มน้ำเมา เป็นวินัยที่ปรับโทษถึงปาจิตตีย์ ในหมวดความประพฤติและข้อปฏิบัติทั่วไป ตัวอย่างวินัยข้ออื่น ๆ ในหมวดนี้ เช่น ห้ามว่ายน้ำเล่น ห้ามแสดงความไม่เชื่อเพื่อต่อพระวินัย ห้ามชกสือ ห้ามปกปิดอาบัติชั่วหยาบของภิกษุอื่น ส่วนหมวดอื่น ๆ นั้น เห็นชัดว่าเป็นวินัยเพื่อความสำรวมไม่ก่อความเดือดร้อนรำคาญแก่เพื่อนร่วมสังฆมโดยเฉพาะผู้ฝึกฝนต่อการเรียนรู้ เช่น ถ้าต้องอาบัติห้ามแกล้งพูดว่าเพิ่งรู้ว่าเป็นอาบัติ อธิกรณ์ที่สงฆ์ทำเสร็จแล้ว ห้ามรื้อฟื้นขึ้นมากำใหม่ ถ้ามีผู้ใส่บาตรมาก ห้ามรับเกิน 3 บาตร

กล่าวได้ว่าวินัยทั้งสิ้นนั้น ในฐานะสิกขาบทแล้ว เป็นการศึกษา แต่ในฐานะวินัยแล้วเป็นการจัดระเบียบสังฆมและสร้างบรรยากาศทางวิชาการ ในที่นี้จะยกตัวอย่างความเป็นการศึกษาและการจัดบรรยากาศทางวิชาการในหมวดที่ 2 ว่าด้วยการประทุษร้ายต่อชีวิต และร่างกายซึ่งประกอบด้วยวินัยทั้งสิ้น 8 ข้อ คือ

1. ห้ามฆ่ามนุษย์ (ปาราชิก ข้อ 3)
2. ห้ามฆ่าสัตว์ (ปาจิตตีย์ สัปปาณวรรค ข้อ 1)
3. ห้ามตีภิกษุด้วยกัน (ปาจิตตีย์ สหธรรมิกวรรค ข้อ 4)
4. ห้ามเงื้อมมือ ประหนึ่งว่า จะตีภิกษุด้วยกัน (ปาจิตตีย์ สหธรรมิกวรรค ข้อ 5)
5. ห้ามดื่มน้ำที่รู้ว่ามีตัวสัตว์ (ปาจิตตีย์ สัปปาณวรรค ข้อ 2)
6. ห้ามเอาน้ำที่มีตัวสัตว์รดหญ้าหรือดิน (ปาจิตตีย์ กุตคามวรรค ข้อ 10)
7. ห้ามขุดดิน (ปาจิตตีย์ มุสาวาทวรรค ข้อ 10)
8. ห้ามพรากของเขียวซึ่งเกิดอยู่กับที่ให้หลุดจากที่ (ปาจิตตีย์ กุตคามวรรค ข้อ 1)

วินัยหมวดนี้ตรงกับการละเว้นจากการประทุษร้ายที่ (ปาจิตติย์ ภูตคามวรรค ข้อ 1) ครอบคลุมกว่า ดังจะเห็นว่าห้ามฆ่ามนุษย์นั้น ถือว่า เป็นผู้พ่ายแพ้ต่อชีวิตการศึกษาที่เข้มข้นนี้ ต้องขาดจากความเป็นสมาชิกในสังคม ผู้บวช และไม่อาจเวียนกลับมาสู่สังคมนี้อีก ในขณะที่การกระทำอย่างเดียวกันนี้ ในสังคมอื่นอาจไม่ถือเป็นโทษ การฆ่าสัตว์ก็เช่นเดียวกัน สำหรับสังคมอื่น ๆ อาจเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ แต่สำหรับภิกษุและภิกษุณีในพระพุทธศาสนาแล้วถือว่าเป็นการกระทำที่รบกวนการศึกษา ถ้าพิจารณาในแง่ธรรมชาติ เห็นว่าการกระทำนี้ทำให้บุคคลเจตสิกเจริญขึ้น ข้ออื่น ๆ ถัดมามีลักษณะห้ามก่อวิวาท หรือการล้อเล่นที่เป็นเรื่องสนุกและชวนวิวาทไปพร้อมกัน ตลอดจนมีลักษณะ สාරวมระวังในการทำร้ายชีวิตสัตว์และป้องกันคำครหาตามความเชื่อในยุคนั้น นั่นก็คือแม้พิจารณาวินัยเพียงหมวดเดียวที่ผู้บวชต้องถือปฏิบัติก็จะเห็นว่า นอกจากจะมีฐานะเป็นข้อกำกับการศึกษาแล้ว ยังมีฐานะเป็นระเบียบกำกับสังคมนั้นด้วย ดังจะเห็นได้จากเหตุผลในการบัญญัติวินัย (กรมการศาสนา 2525 : 1 : 238-242) ดังนี้

1. ว่าด้วยประโยชน์ส่วนรวมในอันที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกันในสังคมคือ

1.1 เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความเรียบร้อยดีงามในหมู่คณะ โดยทรงชี้แจงคุณโทษแห่งความประพฤตินั้น ๆ อย่างชัดเจน ย่อมรับตรงกันก่อน แล้วจึงบัญญัติวินัยขึ้นโดยความเห็นชอบร่วมกัน ทั้งนี้ต้นบัญญัติไม่ต้องวินัย การบัญญัติวินัยเช่นนี้ปรากฏในวินัยปิฎก

1.2 เพื่อความผาสุกแห่งหมู่คณะ

2. ว่าด้วยประโยชน์แก่รายบุคคลในอันที่จะบรรลุเป้าหมายการศึกษา คือ

2.1 เพื่อช่มบุคคลผู้เก้อยาก เป็นการควบคุมผู้ที่ควบคุมตัวเองไม่ได้ แล้วสร้างความสะดวกผ่อนร่าคาญให้แก่ผู้อื่น

2.2 เพื่อความผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม โดยวินัยจะช่วยปรับให้คนต่างวรรณะต่างสกุล ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกัน ตลอดจนผู้มีวุฒิภาวะต่างกันให้มีพฤติกรรมให้อยู่ในระดับเดียวกัน ไม่เป็นที่เดือดร้อนร่าคาญแก่กัน

3. ว่าด้วยประโยชน์อื่น ๆ คือ

3.1 เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส

- 3.2 เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
- 3.3 เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม
- 3.4 เพื่ออนุเคราะห์วินัยคือทำให้มีบทบัญญัติสำหรับใช้เป็นเกณฑ์
จัดระเบียบของหมู่คณะ สนับสนุนความมีวินัย ให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น

จากตัวอย่างของการทำผิดค่านิยมของหมู่คณะที่มุ่งต่อการศึกษาจนผู้ร่วม
สังคมเดือดร้อนรำคาญ ชุมชนไม่เลื่อมใส มีผลให้ต้องบัญญัติวินัย ดังนี้

ภิกษุรูปหนึ่งกำลังเดินทางไปเมืองสาวัตถี ระหว่างทางก็ได้ชนเจียมมา
ท่านก็นำเดินทางไปด้วย ชาวบ้านเห็นก็สัพยอกว่า ท่านชื่อชนเจียมมาด้วยราคา
เท่าไร จะ (ชาย) ได้กำไรเท่าไร ภิกษุนั้นรู้สึกแค้น จึงโยนชนเจียมนั้นลง
ภิกษุด้วยกันเห็นจึงต่อว่าเพราะเป็นกิริยาไม่สำรวม และซักถามไต่ความว่า
ภิกษุตั้งกล่าวนำชนเจียมนั้นเดินทางมาแล้วเกิน 3 โยชน์ ภิกษุทั้งหลายที่มักน้อย
มีความสันโดษ มีความละเอียด มีความรังเกียจ ผู้ใคร่ต่อสิกขา ต่างก็เพ่งโทษ
ติเตียนโทษนาว่า ทำไม (เป็น) ภิกษุ (แล้ว) จึงได้นำชนเจียมมาไกลเกิน
3 โยชน์

พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์โดยอาศัยเหตุอันเป็น
เค้ามูล แล้วทรงสอบถามภิกษุรูปนั้น ซึ่งรับว่าจริง พระองค์จึงได้ติเตียนว่า
การกระทำนั้นไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสงฆ์ ทำให้ชุมชนไม่เลื่อมใส ฯลฯ
จากนั้นตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลื่อยยาก ไม่สันโดษ ความคลุกคลี ตรัสคุณ
ของความเป็นคนเลื่อยง่าย ความขัดเกลา การไม่ละสม การปรารภความเพียร
ฯลฯ และบัญญัติวินัยด้วยเหตุผลข้างต้นว่า ภิกษุที่นำชนเจียมเดินทางไปเกิน 3
โยชน์ ถือว่าเป็นนิสัสคคีย์ต้องสละ 9 (กรมการศาสนา 2525 : 2 : 95-97)

เรื่องของการจัดระเบียบของสังคมนี้ย่อมต้องรวมถึงการคัดเลือกสมาชิก
ของสังคมและการกำหนดตำแหน่งของสมาชิกในสังคมด้วย พระพุทธศาสนามีการ
คัดเลือกสมาชิกเข้าสู่สังคมโดยผู้ที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดต้องการอุปสมบท ซึ่งมี
อุปัชฌาย์แล้ว ขออุปสมบทกับคณะสงฆ์ (10 รูปขึ้นไป) พระผู้ฉลาดจะกล่าวขอมติ
จากคณะสงฆ์ ถ้าไม่มีการคัดค้านก็เข้าสู่สังคมสงฆ์ได้ (กรมการศาสนา
2525 : 4 : 77-79 ; 4 : 117-124)

การคัดเลือกสมาชิกของสังคม หมายถึงการกำจัดสมาชิกที่ไม่เหมาะสมออกไปจากสังคม พระพุทธศาสนาก็มีวินัยบางกลุ่มซึ่งภิกษุต้องเข้าแล้วถือว่าเป็นผู้พ่ายแพ้ในพระธรรมวินัยนี้ ต้องออกจากชีวิตผู้บวชไป คือ อานัติปราชิก

ตำแหน่งของสมาชิกในสังคมผู้บวชในพระพุทธศาสนาจัดตามเวลาที่บวชติดต่อกัน (พรรษา) เป็นหลัก ผู้ที่พรรษามากกว่าถือว่ามีอาวุโสกว่า ผู้ที่มีพรรษาไม่เกิน 5 ถือว่าเป็นสังฆาภิบาล ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของอุปัชฌายะและผู้ที่จะเป็นอุปัชฌายะได้นั้นต้องมีพรรษา 10 ขึ้นไป (กรมการศาสนา 2525 : 4 : 83)

ผู้บวชใหม่นั้นถือว่าเป็นผู้ด้อยประสบการณ์ในชีวิตแห่งการศึกษา เมื่อบวชแล้วอุปัชฌายะต้องให้หลักการปฏิบัติตัวต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับปัจจัย 4 (กรมการศาสนา 2525 : 4 : 80-81) อย่างไรก็ตามเรื่องนี้เป็นเรื่องประณีตละเอียดอ่อน ปรากฏว่ามีกรณีพระอุปัชฌายะซึ่งมีพรรษาครบ 10 แล้ว แต่มีความก้าวหน้าทางการศึกษาสังฆาภิบาลไม่ได้ เมื่อตักเตือนเข้าสังฆาภิบาลก็เถียงเลยสักออกไป บรรดาภิกษุผู้มั่งน้อย ใครต่อการศึกษาทั้งหลายก็พากันเพ่งโทษว่าทำไมพระอุปัชฌายะผู้เขลาจึงอ้างความมีพรรษาดักเตือนสังฆาภิบาลที่เฉียบแหลมกว่า พระพุทธเจ้าเอาสาเหตุนั้นกำหนดวินัยเพิ่มเติมว่า พระอุปัชฌายะนั้นนอกจากมีพรรษา 10 ขึ้นไปแล้ว ต้องเป็นผู้ฉลาดด้วย ผลของวินัยนี้ทำให้พระอุปัชฌายะที่ศึกษาได้ซ้าลึกไป ทำให้ภิกษุที่บวชใหม่ขาดผู้สั่งสอนอบรม จึงมีมารยาทไม่เรียบร้อยเป็นที่ติเตียนของชาวบ้าน พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ผู้บวชใหม่ (มีพรรษาไม่เกิน 5) มีอาจารย์ทำหน้าที่ตั้งอุปัชฌายะ ผู้บวชใหม่และอุปัชฌายาจารย์มีหน้าที่ต่อกันในการส่งเสริมชีวิตในสังคมแห่งการศึกษานี้ ดังกล่าวแล้วในบทที่ 4 (กรมการศาสนา 2525 : 4 : 83-89)

จากเหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่าในสังคมสงฆ์มีวิธีการคัดเลือกสมาชิกและดำรงไว้ซึ่งความมีระเบียบในสังคมด้วยการกำหนดวินัยครอบคลุมพฤติกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกในสังคมไว้ ตลอดจนมีวินัยที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตอย่างราบรื่นในสังคมดังกล่าวด้วย

บรรยากาศทางวิชาการ

เรื่องนี้ได้กล่าวไว้แล้วครั้งหนึ่งในบทที่ 4 ว่า วินัยนั้นมีผลในการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ เนื่องจากครอบคลุมทั้งเรื่องของเพื่อน สถานที่ และบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ นอกจากนี้ เนื้อหาในวินัยก็เป็นลักษณะที่ช่วย นอกจากนี้ การเข้ามาบวชยังเป็นการเข้าสู่ชุมชนของผู้ใคร่ครวญต่อการศึกษาด้วย เพื่อเอื้อต่อการศึกษาของสมาชิกในสังคมนั้น พระพุทธเจ้ายังทรงแนะนำให้ภิกษุสนทนาธรรมกันในยามว่างจากการศึกษาเฉพาะตัวแล้ว และได้ทรงแนะนำเรื่องที่เหมาะสมทราไว้ด้วย เหล่านี้เป็นการสร้างบรรยากาศทางวิชาการที่เป็นเงื่อนไขทางการศึกษา แต่ในบทนี้จะอภิปรายถึงบรรยากาศทางวิชาการที่มีอยู่ในสังคมนักการศึกษา เช่นนี้

บรรยากาศทางวิชาการในสังคมนักศึกษานั้น มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

1. มีโอกาสซักถามของสงสัยมาก
2. มีโอกาสฟังธรรม สนทนาธรรมมาก
3. มีความคุ้นทางสังคัม

ตัวอย่างของบรรยากาศทางวิชาการในลักษณะข้างต้น มีดังนี้

1. ช่วงที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตเมืองสาวัตถี มีภิกษุหลายรูป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้วได้ทูลถามข้อสงสัยต่อพระองค์ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงอธิบายให้ (กรมการศาสนา 2525 : 16 : 181) เมื่อเทียบตัวอย่างนี้กับกรณีอุบาลชาวมืองจำปาที่ชักชวนกันไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแต่ไม่สบโอกาส จึงต้องไปหาพระสารีบุตร แสดงความต้องการนี้ ซึ่งพระสารีบุตรได้นัดหมาย แล้วพาไปจึงมีโอกาสฟังธรรมตามประสงค์ (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 54)

2. ในสำนักของพระพุทธเจ้านั้น ประกอบด้วยสำนักย่อย ๆ ของอุปัชฌายะมาก นอกจากจะมีการสั่งสอนกันในสำนักนั้น ๆ แล้ว ยังมีพระธรรมกถึกทรงคุณความรู้อีกจำนวนหนึ่งที่มีหน้าที่แสดงธรรมแก่ภิกษุเป็นส่วนรวม เช่น พระมหากัสสป (กรมการศาสนา 2525 : 16 : 201) อีกทั้งยังมีการสนทนากันในหมู่สงฆ์ด้วย ถ้าไม่ได้ข้อยุติก็ไปซักถามผู้รู้ได้ เช่น ภิกษุกลุ่มหนึ่งได้ฟัง

พระพุทธรเจ้าแสดงธรรมโดยย่อแล้วไม่เข้าใจ ประวิงกันแล้วตกลงว่าควรไปตามพระอานนท์ ซึ่งพระอานนท์ก็อธิบายให้ หลังจากนั้นภิกษุเหล่านี้ได้กราบทูลพระพุทธรเจ้าถึงใจความที่ได้ฟังมา ซึ่งพระองค์ก็รับว่าข้ออธิบายนั้น ถูกต้อง

(กรมการศาสนา 2525 : 24 : 197-199)

3. การควบคุมกันทางสังคมนั้น เห็นได้จากการปวารณาของภิกษุ เมื่อภิกษุมายู่จำพรรษาด้วยกันพระพุทธรเจ้าทรงให้มีการปวารณาขึ้น คือแสดงตนแก่หมู่คณะว่ายอมให้ตักเตือน (ตามนัยของวินัยที่มีอยู่) ไม่ว่าจะเป็นครณีได้เห็น ได้ฟัง หรือแม้แต่สงสัย โดยตนจะได้ทำคืนให้ถูกต้องตามของบัญญัติแห่งวินัย (กรมการศาสนา 2525 : 260-261) นอกจากการปวารณาแล้ว ภิกษุรู้เห็นอาบัติ (ปาราชิก 4 สังฆาทิเสส 13) ของเพื่อนจะปกปิดไว้ไม่ได้ (กรมการศาสนา 2525 : 2 : 545)

การดำเนินชีวิตเช่นนี้นับว่าอยู่ท่ามกลางบรรยากาศทางวิชาการจริง ๆ โดยที่สมาชิกในสังคมสงฆ์นี้ นอกจากจะศึกษาเฉพาะตนตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วในบทที่ 4 ยังจะได้อยู่ท่ามกลางสังคมอันมีระเบียบปฏิบัติที่เอื้อต่อการศึกษา อีกทั้งยังมีโอกาสพบปะผู้รู้และแสวงหาคำตอบที่สงสัยได้โดยง่าย และแม้ตนจะพลาดสติทอดธุระในการศึกษาไป ก็จะมีระบบควบคุมทางสังคมที่เอื้อให้เพื่อนร่วมสังคมตักเตือนชักจูงให้ใส่ใจในการศึกษาต่อไป บรรยากาศเช่นนี้หาได้ยากในชีวิตฆราวาส

วินัยนั้นนอกจากจะเป็นระเบียบสังคมดังได้กล่าวข้างต้นและเป็นสิกขาบท (ปาติโมกข์) แล้ว วินัยทั้งมวลยังเป็นไปเพื่อการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังจะเห็นได้จากหลักในการตัดสินว่าข้อปฏิบัติใดเป็นธรรมวินัยหรือไม่ใช่ ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 หลัก 8 ประการ ในการตัดสินว่าคำสอนใดเป็นธรรมวินัย มีใจความว่า ธรรมวินัยนั้นเป็นไปเพื่อ

1.1 วิราคะ คือ ความคลายกำหนัด ความหายติด มิใช่เพื่อความกำหนัด

1.2 วิสังโยค คือ ความหมดเครื่องผูกมัด ความไม่ประกอบทุกข์ มิใช่เพื่อความผูกมัด ความประกอบทุกข์

- 1.3 อปยะ คือ ความไม่พอกพูนกิเลส มิใช่เพื่อความพอกพูนกิเลส
- 1.4 อัปปิจจตา คือ ความอยากน้อย ความมักน้อย มิใช่เพื่อความมักมาก
- 1.5 สันตภูฏี คือ ความสันโดษ มิใช่เพื่อความไม่สันโดษ
- 1.6 ปวิเวก คือ ความสงัด มิใช่เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่คณะ
- 1.7 วิริยารัมภะ คือ การประกอบความเพียร มิใช่เพื่อความเกียรจคร้าน
- 1.8 สุภรตา คือ ความเลี้ยงง่าย มิใช่เพื่อความเลี้ยงยาก
- (กรมการศาสนา 2525 : 7 : 331 ; 23 : 289)

ลักษณะที่ 2 หลัก 7 ประการ ในการตัดสินว่า คำสอนใดเป็นธรรมวินัย มีใจความว่า ธรรมวินัยนั้น เป็นไปเพื่อ

- 2.1 เอกันตนิพนิทา คือ ความหน่ายสิ้นเชิง ความหายเคลิบเคลิ้ม
- 2.2 วิราคะ คือ ความคลายกำหนด หายตจิด เปลื้องตัวออกได้
- 2.3 นิโรธะ คือ ความดับ ความหมดกิเลส
- 2.4 อุปสมะ คือ ความสงบ
- 2.5 อภิญญา คือ ความรู้ยิ่ง ความรู้ชัด
- 2.6 สัมโพธะ คือ ความตรัสรู้
- 2.7 นิพพาน คือ ความพ้นทุกข์
- (กรมการศาสนา 2525 : 23 : 146)

หลักในการตัดสินธรรมวินัยทั้ง 2 ชุดนี้ คล้ายกับจะไม่ตรงกัน แต่แท้จริงแล้วหลัก 8 ประการ จะเน้นไปที่การปฏิบัติหรือตัวการศึกษา ในขณะที่หลัก 7 ประการ นั้น จะเน้นไปที่ตัวเป้าหมายมากกว่า ทั้งนี้ โดยสรุปก็คือ ธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา ต้องมีผลในทางพอกพูนปัญญา เสริมเจตสิกฝ่ายกุศล และเสริมการปฏิบัติทางการศึกษาให้คล่องตัวยิ่งขึ้น

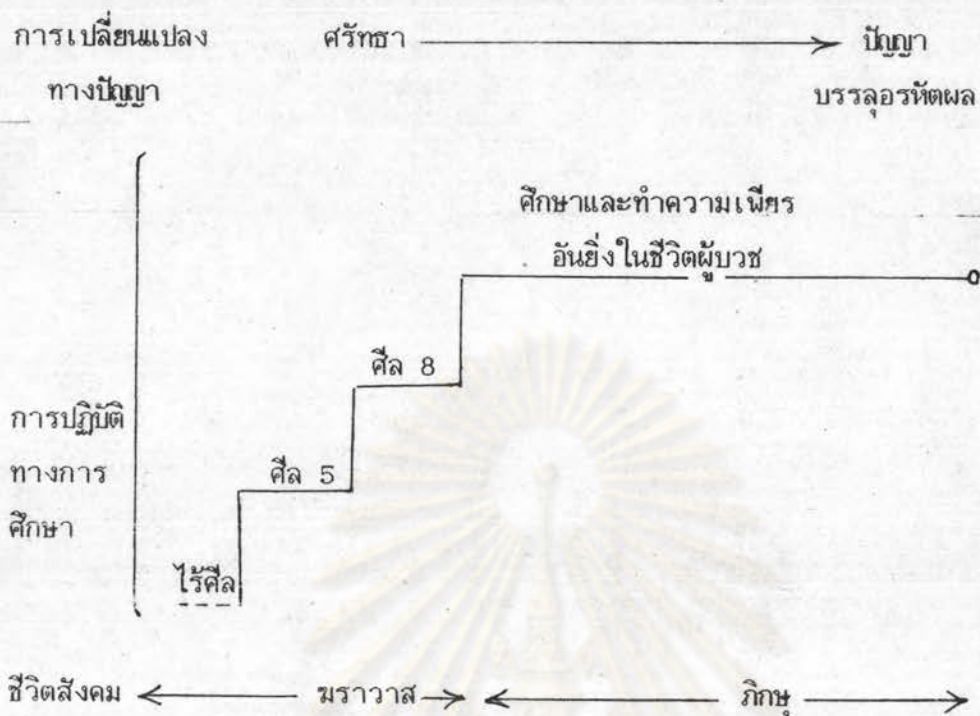
การศึกษาสำหรับมหาชน

การศึกษาตามทัศนะอย่างพระพุทธศาสนา ก็คือ การศึกษาให้ยิ่งขึ้นไป
ตั้งกรณี ภเวสีอุบาลก ซึ่งมีบริวารเป็นอันมาก ภเวสีอุบาลกทำการศึกษาตาม
ลำดับ (กรมการศาสนา 2525 : 2 : 191-194)

1. ภเวสีผู้ไม่มีศีล บริวารก็ไม่มีศีล (เพราะหัวหน้าชักชวน)
คิดว่าตนและบริวารต่างก็เท่า ๆ กัน (คือ ไม่มีศีลเท่ากัน) จึงรักษาศีล
2. บริวารเห็นหัวหน้ารักษาศีลและชักชวนพวกตนให้รักษาศีล
ก็คิดว่าพวกตนน่าจะทำได้ เลยพากันรักษาศีล ซึ่งก็ทำได้จริง ภเวสีอุบาลก ก็
คิดว่าควรต้องปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปจึงประพฤตินพหุมจรรัย ซึ่งบริวารก็เอาอย่างบ้าง
และทำได้ด้วย
3. ภเวสีอุบาลก จึงบริโภคอาหารมือเดียว บริวารก็ทำตามอีก
(ตามคำชักชวน)
4. ภเวสีอุบาลก เป็นหัวหน้าในการศึกษาอีก คราวนี้ออกบวช
เลย จากนั้นก็ทำความเพียรไม่นานก็บรรลุอรหัตผล บริวารเหล่านั้นก็ทำตามและ
ได้เป็นพระอรหันต์เช่นกัน

ภาพของภเวสีอุบาลก แสดงให้เห็นว่า การบรรลุเป้าหมายสูงสุดใน
การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาไม่ใช่สิ่งเหลือวิสัยสำหรับชาวพุทธทั่วไป ภเวสี-
อุบาลกนั้นก้าวขึ้นจากการไม่ได้ปฏิบัติอะไรทางการศึกษาเลยมาเป็นรักษาศีล 5
แล้วก็ศีล 8 พัฒนาความพร้อมขึ้นตามลำดับ ยิ่งความพร้อมสูงก็ยิ่งศึกษาสูงขึ้น
ประณีตขึ้น ที่สุดก็ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธได้ เป็นอันจบการศึกษา

การศึกษาของภเวสีอุบาลกและบริวาร อาจแสดงเป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิ 27 การศึกษาของภเวสื้อบาสกและบรวิาร

นอกจากนี้ ภาพดังกล่าวยังย้าให้เห็นข้อสรุปลีก 2 ประการ คือ

- 1) การศึกษาอย่างพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปโดยความรู้ตัวและมีจุดมุ่งหมายของผู้ศึกษา และ 2) การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนานั้นเป็นการศึกษาสำหรับทุกคนเป็นสายเดียวกัน ไม่มีขีดชั้นว่าการศึกษานิดใดเป็นของฆราวาสชนิดใดเป็นของผู้บวช ข้อขีดชั้นถ้าจะมีก็คือ เป้าหมายของการศึกษาซึ่งกำหนดโดยตัวผู้ศึกษาเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างความจริงกับการศึกษา

จากบทที่ 3-4 และ 5 อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับทรรศนะเกี้ยวหับโลกและชีวิตในทุกกรณี ดังจะเห็นได้ในประเด็นต่อไปนี้

ทรรศนะเกี่ยวกับความจริง	ลักษณะของการศึกษา
<ol style="list-style-type: none"> 1. ชีวิตเป็นสิ่งประกอบ (ชั้น 5) โลกที่มีความหมายต่อมนุษย์ คือโลกตามการรับรู้ (โลกที่ผ่านชั้น 5) ความจริงเกี่ยวกับโลก และชีวิตดังกล่าวมีหลายนัย คือ อริยสัจ ปฏิจสมุปบาท ไตรลักษณ์ คุณและโทษของกาม 2. อริยสัจอธิบายความจริง 4 ประเภท คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย นิโรธ และมรรคมีองค์ 8 นิโรธนั้นเป็นภาวะชีวิตที่สมบูรณ์ และมรรคมีองค์ 8 เป็นทางสู่ชีวิตที่สมบูรณ์ 3. ปฏิจสมุปบาทอธิบายความจริงในลักษณะกระแสของเหตุปัจจัย 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การศึกษาเป็นการกระทำเพื่อความรู้อัตตาในชั้น 5 โดยนัยต่าง ๆ หรือการศึกษาธรรมชาติรู้ของตน ตามที่เป็นจริง และสิ่งที่ต้องศึกษาก็คือ ความจริงโดยนัยต่าง ๆ นั้นเอง 2. เป้าหมายของการศึกษา คือ การบรรลุภาวะชีวิตที่สมบูรณ์ จากมรรคมีองค์ 8 ปรับเป็น สิกขา 3 และกระจายเป็นกิจกรรมการศึกษา 3. กระแสของเหตุปัจจัย อธิบายว่า มนุษย์เปลี่ยนแปลงได้ จึงควรมีการศึกษาและการศึกษาก็มีกระบวนการเป็นกระแสของเหตุปัจจัยชุดหนึ่ง เหตุปัจจัยชุดนี้บอกว่าอะไรบ้างที่เป็นเงื่อนไขการศึกษา การศึกษาดำเนินไปอย่างไร อะไรเป็นผลของการศึกษา

จากทรรศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิต มาสู่ความเชื่อเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา จากนั้นก็เข้าสู่วงจรของการศึกษา เมื่อทำกิจกรรมการศึกษาก็คือ การเข้าสู่กระบวนการศึกษา และบรรลุความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตในที่สุด ทั้งนี้มีหลักการเงื่อนไข การประเมินเหล่านี้ เป็นองค์ประกอบของการศึกษา ซึ่งพัฒนาขึ้นจากทรรศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตเช่นกัน

สรุป

บทนี้เป็นการอธิบายขยายความต่อบทที่ 4 โดยบทที่ 4 นั้นบรรยายภาพของการศึกษาในสังคัมพระพุทฺธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งนี้ ได้ให้ภาพที่ค่อนข้างจะเป็นการศึกษาของสงฆ์ เนื่องจากข้อมูลต่าง ๆ มีความโน้มเอียงเช่นนั้น เมื่อได้ภาพของการศึกษาดังกล่าวแล้ว จึงได้เชื่อมโยงภาพดังกล่าวมาสู่การศึกษาของฆราวาสชาวพุทธ เพื่อให้ได้ภาพของการศึกษาในสังคัมพระพุทฺธศาสนาทั้งด้านลึกและด้านกว้าง การอธิบายในบทนี้ได้กระทำทั้งในแง่เปรียบเทียบและในแง่ความเชื่อมต่อนะหว่างการศึกษาทั้งของฆราวาสและของผู้บวช ข้อค้นพบในบทนี้ คือ

การศึกษาในสังคัมพระพุทฺธศาสนาไม่ว่าจะสำหรับฆราวาสหรือนักบวชต่างมีลักษณะอย่างเดียวกัน เพียงแต่มีรายละเอียดยิ่งหย่อนกว่ากันในประเด็นต่อไปนี้

1. เป้าหมายและ/หรือผลการศึกษา ในกรณีนี้แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้า และประโยชน์อย่างยั่งยืนแล้ว ผู้บวชสนใจประโยชน์อย่างยั่งยืน ฆราวาสสนใจประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า
2. ตัวการศึกษา ทั้งฆราวาสและผู้บวชศึกษาอย่างเดียวกัน คือ ไตรสิกขา แต่ยิ่งหย่อนกว่ากัน คือ ผู้บวชนั้น ศึกษาพระปาติโมกข์ (อธิศีลสิกขา) บำเพ็ญทาน 4 (อธิจิตสิกขา) และเจริญวิปัสสนา (อธิปัญญาสิกขา) ในขณะที่ฆราวาสบำเพ็ญทาน ศีล 5 หรือ ศีล 8 (ศีลสิกขา) และภาวนา (อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา) ทั้งนี้ เน้นทาน ศีล มากกว่า
3. กิจกรรมการศึกษา แตกต่างกันโดยอนุโลมตามตัวการศึกษาในข้อ 2 คือ ผู้บวชนั้นศึกษาด้วยการสำรวมระวางในพระปาติโมกข์ ในการรับรู้ และในการบริโภค ตลอดจนหมั่นประกอบความดีนกำจัดนิรณัน และเผ่าสังเกตขันธ 5 ในขณะที่ฆราวาสศึกษาด้วยการให้ทาน และการสำรวมระวางในสิกขาบท 5 หรือ สิกขาบท 8 บ้าง อย่างไรก็ตาม มีกิจกรรมการศึกษาอยู่กลุ่มหนึ่งที่ค่อนข้างจะใกล้เคียงกัน ก็คือกิจกรรมส่วนที่เนื่องด้วยปัญญา เช่น การเข้าหาสาฬหบุรุษ ฟังธรรม เพ่งพิจารณาธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นต้น แต่ถึงกิจกรรมจะตรงกันก็ยังคงต่างกันโดยเนื้อหาอยู่ดี เช่น ภิกษุฟังธรรมและสนทนาธรรมเรื่องไตรลักษณ์ในชั้น 5 ฆราวาสฟังธรรมและสนทนาเรื่อง ผลแห่งทาน เป็นต้น

4. เงื่อนไขการศึกษา การประเมินผลการศึกษา และกระบวนการศึกษาที่เกิดขึ้นทั้งของฆราวาส และผู้บวช เป็นอย่างเดียวกัน คือ

4.1 ผู้ศึกษาไม่ว่าจะเป็นใครอาศัยเงื่อนไขภายนอกและภายในในการเรียนรู้ชนิดเดียวกัน คือ กลยามมิตร สถานที่บรรยากาศที่เอื้อต่อการศึกษา และโยนิโสมนสิการ โดยโยนิโสมนสิการนี้ขึ้นอยู่กับศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญาที่ผู้ศึกษามีอยู่เดิม

4.2 การประเมินผลการศึกษาไม่ว่าผู้ถูกประเมินจะเป็นใคร การประเมินย่อมใช้หลักอย่างเดียวกัน คือ มีทั้งการประเมินโดยตัวผู้ศึกษาเองและผู้อื่น และมีเกณฑ์แสดงว่าผู้ศึกษามีคุณสมบัติอะไรบ้างประกอบการประเมินครั้งนั้น

4.3 กระบวนการศึกษาที่เกิดขึ้นก็ตรงกันทั้งฆราวาสและผู้บวช คือ เริ่มต้นจากการมีศรัทธา คบหาสัพบุรุษ ได้ฟังธรรม จำได้ ใคร่ครวญทะลุในเนื้อความ เฟื่องพินิจ เข้าใจ แล้วปฏิบัติตามลำดับ ซึ่งก็มีการสำรวมอินทรีย์ สุจริต 3 สติปัญญา และสิ้นสุดเมื่อบรรลุวิชชาและวิมุตติ

4.4 มีความแตกต่างกันอยู่บ้างสำหรับการศึกษาอย่างฆราวาสซึ่งเข้มข้นน้อยกว่าผู้บวช คือ ตัวปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการศึกษา สำหรับฆราวาสนั้นน่าจะหมายเอาปัญหาที่เชื่อหลักกรรม (กัมมัชสาญาณ) เนื่องจากฆราวาสนั้นให้ทานรักษาศีลพอประมาณ และภาวนาน้อย ส่วนผู้บวชน่าจะมีโอกาสเต็มที่ที่จะบรรลุวิชชา เห็นชั้นที่ 5 ตามนัยแห่งอริยสัจ ไตรลักษณ์ คุณและโทษของกาม เนื่องจากถึงพร้อมด้วยศีล และศึกษาทางจิตและปัญญาเต็มที่

4.5 มีธรรมอีกชุดหนึ่งที่พระพุทธรองค์แสดงแก่ฆราวาสอย่างเอื้อต่อความสนใจของฆราวาส เพื่อประโยชน์สุขในชีวิตสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้ มิได้เรียกร้องให้ปฏิบัติในฐานะสิกขาบท เช่น การจัดสรรทรัพย์ การปฏิบัติตนของผู้ครองเรือน

5. เมื่อเปรียบเทียบโอกาสในการศึกษา บรรยากาศทางวิชาการ และความเข้มข้นของการศึกษา ตลอดจนเป้าหมายของการศึกษาแล้ว กล่าวได้ว่า สังคมสงฆ์นั้นเป็นสังคมการศึกษา และเป็นสังคมอุดมคติในพระพุทธศาสนา การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาเป็นไปได้ดีที่สุดในสังคมเช่นนี้

6. การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนานั้น เป็นไปโดยการกระทำอย่างมีเป้าหมายของผู้ศึกษาเอง ผู้อื่นมีอิทธิพลน้อยกว่าเจ้าตัว

7. การศึกษาในพระพุทธศาสนานั้น มีไว้สำหรับทุกคน ไม่ว่าจะ เป็นฆราวาสหรือผู้บวช และเป็นการศึกษาสายเดียวกัน เพียงแต่ผู้ที่ต้องการชีวิต

การศึกษาล้วน ๆ ก็มักจะละชีวิตฆราวาสเข้าสู่ความเป็นผู้บวช

8. ความจริงตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของแนวคิด และกิจกรรมทางการศึกษาทั้งหมดในสังคมพระพุทธศาสนา และการศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาก็เป็นไปได้เพื่อบรรลุความจริงนั้น ทั้งนี้ ผลที่ได้คือ ความพ้นทุกข์

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย